

Még egyszer Tóth Ilonáról, avagy sánta kutyából nem lesz szalonna

1956 cselekvői közül máig Tóth Ilona és az általa elkövetett vagy csupán neki tulajdonított cselekmény percepciója az egyik legellentmondásosabb. A mások körüli viták elhaltak, csak nagy néha visszhangzik fel belőlük valami. Tóth Ilonán kívül még Nagy Imrének, a forradalom mártírhálált halt miniszterelnökének a megítélése körül lobban fel újra meg újra indulatos vita. Az őt ért támadásokkal nagyon nem értek egyet, de azoknak van alapjuk, így meg lehet érteni őket. Mert nyilván nehéz elfogadni, hogy aki tagja volt a magát kommunistának hirdető hatalmi elit (majdnem) első vonalának, az antikommunistának vélt forradalomnak lett a vezetője. De kevésbé érthető, hogy Tóth Ilona ügye miért képes görcsösen indulatos vitákat generálni, miközben tele van a 301-es parcella olyan 56-osok földi maradványaival, akiket hasonlóan kétes vagy koholt vádak alapján ítélték halálra és végeztek ki. Különleges utóéletét talán az magyarázza, hogy a „szadista gyilkos” képe az ellenforradalom egyik legfontosabb mementója lett. Beleégett sokak tudatába. És az a hatalmas távolság, ami a tiszta tekintetű, fiatal orvostanhallgató lány és az értelmetlen gyilkosság között van.

A Tóth Ilonáról napjainkra kialakult képek bemutatása előtt szükséges tisztázni két, alapvető körülményt. Egyrészt azt, hogy míg köztudomású, hogy az 1953 előtti politikai perek, de legalábbis többségük koncepciók volt, vagyis a cél nem egy elkövetett, bűnténynek tekintett cselekmény rekonstruálása és tetteseinek fölötti ítélezés, hanem egy politikai cél kiszolgálása volt, addig ugyanez nem került be a köztudatba a forradalom után rendezett perek vonatkozásában – annak ellenére, hogy koncepciósnak (konstruáltnak, hamis tényállást megállapítónak stb.) bizonyult minden, 1990 után vizsgált ügy. Jól mutatja a helyzet fonákságát, hogy azokat a pereket nevezik ma koncepciósnak, amelyekről ezt 1956 előtt állapították meg olyan eljárások, amelyek maguk is politikai célokat szolgáltak, tehát ugyancsak koncepciók voltak. Másfelől történészek egybeeső eredményei sem képesek eloszlatni a tévhitet, amely szerint az 1956-ra következő perek nem koncepciók voltak. Talán azért, mert a koncepció perhez szükséges a vádlott együttműködése, amire (visszaemlékezéseik szerint) az 56-osok nem voltak hajlandók. Ők állítólag ellenálltak minden, brutális testi és lelki kényszernek. Talán egy sincs köztük, aki el tudta volna ismerni, hogy az ember törékeny. Hogy van az elvi-

selhetetlennek olyan pontja, amikor a tudat a menekülés lehetőségének keresésére és elfogadására szűkül le, amiről Orwell ír az 1984-ben.

Másrészt nem lehet megérteni a történet egyik olvasatát sem annak szem előtt tartása nélkül, hogy ami történt vagy nem történt, kezdve Kollár István tényleges vagy állítólagos meggyilkolásától addig, amíg eldőlt a vádlottak sorsa, az nem a forradalom után történt, hanem a forradalom utóvédharcnak is nevezett részében. Amikor az ítélet szerint Kollárt megölték, még működött a forradalom egyik legfontosabb eredménye, intézménye, a Nagy-budapesti Központi Munkástanács. Felhívására a munkástanácsok az Országos Munkástanács alakuló gyűlésére készültek, és november 23-án a néma tüntetéssel egy órára szellemvárossá váló Budapest megmutatta, mekkora tábor van a Kádár-kormányoknak. És mire december 12-ére leverték a forradalmat, amikor véget ért az ellenállás utolsó nagy, országos tömegakciója, a negyvennyolc órás sztrájk, a politikai rendőrség néven restaurált ÁVO kezében már ott volt mindhárom gyanúsított beismerő vagy „beismerő” vallomása. Ezzel sorsuk eldőlt, mivel a magyar jogalkalmazás (azóta is) lehetővé teszi a bírák számára a bizonyítékok szabad mérlegelését. A vádlottakat pro forma nem csapta be kihallgatójuk, közölve velük, hogy vallomásukat a tárgyaláson visszavonhatják. Visszavonhatták. De a bíró szabadon döntött, mit tekint igaznak és mit hamisnak: az önterhelő vallomást vagy annak visszavonását. Egyetlen 56-os ügyet sem ismerek, amikor a bíró helyt adott olyan, valóban irracionálisnak tűnő védekezésnek, hogy a vádlott mégsem követte el a halálos ítélettel fenyegetett bűncselekményt, amit beismerő a nyomozati szakban.

Következésképpen nemcsak a Kollár-ügynek (a Kollár István sérelmére esetleg elkövetett gyilkosságnak), hanem a Tóth Ilona-ügynek (a Tóth Ilonát és két társát, Gönczi Ferencet és Gyöngyösi Miklóst halálra ítéelő büntetőeljárásnak) is rendkívüli, háborúsnak tekinthető viszonyok adták a keretét. Amelybe belefért az ellenség(nek tartott személy) likvidálása, és amikor a nyomozóknak nem elégték a testi-lelki kínzást, hanem felhatalmazásuk volt rá.

A gyilkosság eredeti elbeszélését az első fokú ítélet tartalmazza. Aszerint 1956. november 18-án délután Kollár István meglátogatta egy munkásszállón lakó nőismerőst, Polgár Erzsébetet. Elmentek sétálni, majd visszakísérte.

Miután hazaindult, a szállásról utána ment három fiatal. Mint ÁVO-st letartóztatták, és bevitték a Domonkos utcai kisegítő kórházba, mert tudták, hogy ott van Gyöngyösi, aki a per szerint a fegyveres ellenállás egyik vezetője volt. Kollárt a portán Molnár József vette át, értesítette Gyöngyösit, majd felvitték a harmadik emeletre. Ott Tóth Ilona szobájában a lány és Gönczi éppen az *Élünk* első számának elkészítéséről beszélgetett Gáli Józseffel és Obersovszky Gyulával. Gyöngyösi kihívta Gönczit, és Kollárra mutatva közölte: „Behoztak egy embert, aki utánuk leselkedett, állítólag ÁVH-s, intézkedni kell!”¹ Molnárt a folyosón hagyták örködni, Kollárt pedig bevitték Tóth Ilona irodájába. Elvették az iratait, és követelték, hogy vallja be, hogy ÁVO-s. Mivel erre nem volt hajlandó, Gyöngyösi pofozni kezdte, Gönczi pedig ököllel ütötte, majd visszament Tóth Ilonához és az írókhoz. Kevéssel később Gyöngyösi hívta ki a medikát. Amikor beért az irodájába, ott Gyöngyösi éppen pofozta és ÁVO-snak szidta Kollárt, mivel talált nála egy képet, amin államvédelmi egyenruhát viselt. Tóth Ilona kérdésére megerősítette, hogy bűnös, mire azonnal hozzáláttak a megöléséhez. Tóth kezdte altatni, amit Gyöngyösi folytatott, mert a medika az injekciót készítette elő. Először a nyaki vénába próbált beadni valamit, majd mivel az nem sikerült, és az összes ampulla kiürült, a szívbe próbált levegőt nyomni. A közben visszatérő Gönczi csak nézte, hogy mit csinálnak a társai. Miután Tóth Ilonának sehogy sem sikerült megölnie Kollárt, Gyöngyösi felajánlotta neki a bicskáját, de azt akkor még nem fogadta el.

Mivel a sok, Kollárra fröcskölt klór-etiltől ők maguk is rosszul lettek, szünetet tartottak. A két férfi szellőztetett, Tóth Ilona pedig lement a konyhába. Miközben távol volt, az áldozat hörögni kezdett, mire Gönczi hosszasan taposta a nyakát. Hogy ne legyen szem előtt, a halottnak hitt férfit bevitték a szemközti vécébe. Amikor ott a feje még egyszer megrándult, Gyöngyösi megkérte Tóth Ilonát, hogy szűrje szíven, hogy biztosan halott legyen. A medika ezúttal ellenkezés nélkül szúrt, majd a bicskát bedobta a vécébe. A fülkét rázárták a holttestre, visszamentek Gáliékhoz, és berendeztek nekik egy helyiséget, hogy hozzákezdhesse az *Élünk* elkészítéséhez. Miután pedig alkalmas helyet találtak, éjfél tájban Tóth Ilona ásót kért a fűtőtől, és Gönczi, Gyöngyösi, illetve Molnár segítségével elföldelte a holttestet.

*

A nagyobb publicitást kapott álláspontok között dr. Kende Péter újságíróé (nem azonos az 1956-os Intézet kuratóriumának volt elnökével) és Tóth Ilona halálra ítélt pertársáé, Obersovszky Gyuláé képviseli a két végletet. Kende szerint senki nem bizonyította, hogy a per koncepció lett volna, a lány tehát egy ártatlan ember gyilkosa, függetlenül attól, hogy a cselekmény kapcsolódott-e az általa szabadságharcnak nevezett eseményhez.² (Nem osztom Kende véleményét, de cikke előtt valóban nem jelent meg olyan elemzés, amely feltárta volna a per koncepció voltát.) Obersovszky eleinte arról írt és nyilatkozott, hogy Tóth Ilona részt vett Kollár megölésében, majd elfogadta, hogy ártatlan volt.³ Megszólalásainak egy állandó eleme

Tóth Ilona
perének
tárgyalása,
MTI fotó,
Vigovszki
Ferenc

¹ Budapest Főváros Levéltára, XXV.4. a. A Budapesti Fővárosi Bíróság nyílt iktatású büntetőperes iratai, B. 164/1957. Tóth Ilona és társainak pere. Első fokú ítélet.

² Dr. KENDE Péter: *Szobor egy gyilkosnak?* = *Népszabadság*, 2002, 93. sz. (április 22.), 12.

³ OBERSOVSZKY Gyula: *Tóth Ilona, a magyar Jeanne d'Arc*. Bp., Codex Print, 1999

volt: ő a magyar Jeanne d'Arc. Nem csupán hős és mártír, hanem azok közül is az egyik legnagyobb. Rajongása azért elgondolkodtató, mert őrizetbe vételük előtt alig találkoztak. Legtöbbet a tárgyaláson látta, ahol a visszaemlékezések szerint a lány gépiesen, sokszor cinikusnak vélten játszotta szerepét. Amilyennek az eljárás mutatta, nem volt csodálatra méltó. Valószínű tehát, hogy Obersovszky nem a per Tóth Ilonáját, hanem az abból mitizált személyt, az áldozatot csodálta. Akinek áldozattá válásáról sokat sejthetett, hiszen hasonló úton jutottak el az ítéletig.

A szakmai rekonstrukciók nemcsak abban különböznek, hogy Tóth Ilona elkövette-e a gyilkosságot, hanem abban is, hogy volt-e gyilkosság, és eltérően rekonstruálják november 18-át (az állítólagos gyilkosság napját) megelőző tevékenységét. Egyetlen szerző van, aki szerint elkövette a gyilkosságot, és egyetlen, aki szerint nem volt jelentős 56-os szerepe. De Galileinek egyedül volt igaza az inkvizícióval szemben. Tudományos kérdésekben nem a többség, hanem a jövő dönt.

A rendszerváltozás után elsőként Gyenes Pál kutatta a pert. Sajnos 1992-ben írt összegzése azóta sem jelent meg, az 56-os Intézet kéziratárában volt, amit (az egész intézettel együtt) a Veritas Intézet kapott meg.⁴ Gyenes kiemelkedőnek látja Tóth Ilona szerepét a november 4. utáni ellenállásban, de arra az eredményre jut, hogy a per koncepció: a medika két, kivégzett társával együtt ártatlan volt. Feloldhatatlan időrendi ellentmondásokat vett észre. Hogy a vallomásokat összevetve Kollár halála előtt három óra hosszat volt a kisegítő kórházban, míg a vádlottak szerint percek alatt történt minden. Hogy noha december 6-án már helyszínrajzot készítettek arról, hova rejtették a holttestet, azt csak december 12-én exhumálták. Hogy a per alapvető kérdésekre nem adott választ. Miért találták gyanúsak Kollárt a munkásszálláson? Miért ölték meg? Miért maradtak kapcsolatban Gáliék Tóth Ilona állítólagos tettestársaival (ha a gyilkosságról Gáli szinte azonnal értesült), miközben tudhatták, hogy a gyilkosság utáni nyomozás őket és rajtuk keresztül a politikai ellenállást is veszélybe sodorhatja? És Gyenes vette észre, hogy elmaradt a gyilkossági ügyek elhagyhatatlan mozzanata, az áldozat azonosítása. A holttestet senkinek sem mutatták meg. Sem az állítólagos gyilkosoknak, sem rokonainak. Amikor pedig a nagynénje mégis azt állította a tárgyaláson, hogy látta, azt bizonyította, hogy az nem Kollár holtteste. Elmondta ugyanis, hogy unokaöccsének

van egy különleges ismertetőjele: egyik ujjának utolsó ujjpercét baltával levágta. Ilyen csonkulásnak pedig nyomát sem találták a boncoló orvosok.⁵

Gyenes szerint tehát a perben felvett bizonyítékok nem bizonyítják Kollár megölését. Nem tartotta kizártnak, hogy Gönczi és Gyöngyösi eltett láb alól valaki mást, aki veszélyt jelentett az ellenállásra, de mivel a per a Kollár István sérelmére elkövetett cselekményt tárta fel, az nem bizonyíthat egy másik gyilkosságot.

Anélkül, hogy Jobbágyi Gábor ismerte volna Gyenes tanulmányát, az övéhez hasonló eredményre jutott. Ő figyelte fel rá, hogy a nyomozás végéig nincs megnevezve az áldozat.⁶ A vádlottak biankó beismerő vallomást tettek egy ember megöléséről, lehetővé téve, hogy azt egy tetszőleges névvel egészítsék ki. Pedig állítólag megnézték a katonakönyvét és talán a személyi igazolványát is. Ez éppen ellentétes a vádlottaktól elvárható védekező magatartással, hiszen a vád porrá hullhat, ha kiderül, hogy Kollár él, ami egy megnevezetlen emberről nem derülhet ki. És nemcsak ők, hanem az állami szervek is óvakodtak az áldozat megnevezésétől: Kollárt ismeretlen személyként exhumálták és boncolták. Ez lehetővé tette, hogy a kihantolásra ne hívják el azokat, akik azonosítani tudnák a holttestet. Személyazonossága megállapításának elmaradása pedig nemcsak azért fontos, amit már Gyenes észrevett, hogy a holttest nem Kollaré, hanem amit ehhez Jobbágyi hozzátett: nem is annak a gyilkosságnak az áldozata, amiről Tóth Ilona és vádlott-társai történeteket feltárónak tekintett vallomásokat tettek. Mert a törvényszéki orvosok a szívszúrásst kivéve semmi nyomát nem találták azoknak a cselekményeknek, amelyekről a vádlottak beszéltek. Sem altatásnak, sem tűszúrásnak, sem befecskendezett idegen anyagnak, bármi volt is az.⁷ A legfőbb tárgyi bizonyíték, a holttest tehát két szempontból is hamis. Nem Kollár Istváné, és nem annak a gyilkosságnak az áldozata, amelyről a per „beismerő” vallomásokat tartalmaz.

Gyeneshez hasonlóan Jobbágyi sem állítja hamisnak a történet egészét. Szerinte is történt valami, Gönczi és Gyöngyösi súlyosan bántalmaztak, talán meg is ölték valakit, de Tóth Ilona a gyilkosságban biztosan ártatlan volt.

Eörsi László többször, több összefüggésben kifejtett álláspontja szerint a megtorlás perei néhány főszereplő ellen folytatott eljárás kivételével nem voltak koncepciósak, „a politikailag jelentéktelen medika”⁸ ellen kiváltképp

⁴ GYENES Pál: *Történelmi kirakós játék avagy? Vázlat a Tóth Ilona-perhez*. Kézirat. Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár. Gyenes szövege nem jelent meg, de üttörő jelentősége miatt megkerülhetetlennek látom ismertetését.

⁵ Uo., 61.

⁶ JOBBÁGYI Gábor: *Néma talp. Tóth Ilona, az orvosi kar mártírja*. Bp., Kairosz, 2006, 21.

⁷ Uo., 42–46.

⁸ EÖRSI László: *Tóth Ilona = Uő: Mítoszok helyett – 1956*. Bp., Noran, 2003, 201–257., 239. Hasonlóan: „politikailag súlytalan medika” (235.).

nem volt értelme ilyet kreálni, arra az állami szervek akkori, zilált állapota lehetőséget sem adott. Az ügyben ő publikálta az első tanulmányt, ezzel megteremtette a Kádár-kori Tóth Ilona-kép modernizált változatát: a gyilkosságot elkövette, de nem volt ellenforradalmár.⁹ Szerinte is 1956 fontos személyisége volt (Angyal Istvánhoz hasonló, „megszállott, vakmerő forradalmár”¹⁰), aki egyszer még fegyveres akcióban is részt vett. Röplapkészítő központot és azt terjesztő hálózatot vezetett, maga is röplapokat gépelt, illetve irányította a kisegítő kórházat, ápolt és gyógyított. Súlya az ellenállásban november 16., Angyal István őrizetbe vétele után tovább nőtt, amikor elhatározta, hogy átveszi Angyal szerepét, és a Domonkos utca „a forradalom kórháza”, a Péterfy örökébe lépett: az ellenállás egyik fontos központja lett. A súlyos fizikai és lelki terhelés okozta, hogy november 18-án, amikor Gálival és Obersovszkyval éppen az *Élünk* első számának kiadásáról beszéltek, és a kórházba bevitték az ÁVO-snak tartott Kollárt, két társával megölte anélkül, hogy meggyőződtek volna a gyanú alaposágáról.¹¹ Ennek a szituációnak látták meg a drámaiságát a Mohácsi testvérek, és írták meg darabjukat, amelynek hőse a fizikai és idegi összeroppanás határán olyan helyzetben kényszerül döntésre, amelyben talán nincs is jó döntés.¹²

A Kollár- és a Tóth Ilona-ügyben rejlő ellentmondásokra Eörsinek nincs vagy nem meggyőző a magyarázata. Függőben hagyja a kérdést, hogy Kollár miért került gyanúba a munkásszállón, és szerinte azért nem került bele feltűnő és különös ismertetőjele a holttestet leíró dokumentumokba, mert az orvosok hanyagul végezték munkájukat.¹³ Ezek nem jelentéktelen részletek, hanem alapelemek. Ha Kollár nem válik gyanússá, el sem kezdődik a történet. Ha a holttesten nem található meg különös ismertetőjele, akkor az nem az övé, azonosított holttest nélkül pedig nem áll meg a vád.

Kiss Réka és M. Kiss Sándor nem ad hitelt Tóth Ilona fegyveres cselekményéről tett vallomásának, de ettől eltekintve Eörsinél is jelentősebbnek tekintik november 4. utáni szerepét. Szerintük – orvosi és kórházvezetői tevékenységén túl – nemcsak a politikai ellenállásban vett részt, kezdetben Angyal oldalán, majd az ő helyére lépve, hanem együttműködött az ellenállás védelmére szervezett csoporttal is: ő hallgatta ki a valamilyen okból gyanússá váltakat, és kapcsolata volt más erővel, amelyekről

mindvégig hallgatott, így nem buktak le, nem maradt nyomuk.¹⁴

Nemcsak megerősítik azokat az érveket, amelyeket mások már feltártak, hanem számos új elemmel támasztják alá, hogy a gyilkosság „akkor, ott és úgy” nem történhetett.¹⁵ Ők veszik észre, hogy az állami szervek manipulálták a dokumentumokat: utalások vannak olyan iratokra, amelyek nincsenek sem a nyomozati, sem a bírósági akták között. Nyoma maradt például, hogy a kisegítő kórházban ápolt Török Éva, valamikor nagyon korán, súlyosan terhelő vallomást tett, az még sincs az iratok között. Hogy miközben számos nyoma van, hogy a szovjetek legalábbis belefolytak a nyomozásba, annak alig van nyoma. Hogy eltűntek fontos szereplők. A halálra ítélték és Molnár József vallomásai szerint a gyilkolásban valamilyen része volt egy bizonyos Marácz Ferencnek, akit Tóth Ilonával együtt vettek őrizetbe, mégis vádemelés nélkül szabadult, a tárgyaláson tanúvallomást sem kellett tennie. Ők vették észre, hogy baj van a fontos tárgyi bizonyítéknak tekintett fotóval, mert azt a képet, amit a bíróság szerint Kollárnál találtak, sem a vádlottak, sem a tanúk nem látták korábban. Mivel a vádlottak minden kérdésben önmaguknak és társaiknak ellenmondó vallomást tettek anélkül, hogy attól előnyt remélhettek volna, minden kérdés tisztázatlan maradt. Kiss és M. Kiss ismeri föl, hogy Gáli volt a gyilkosság legfontosabb olyan tanúja, akit a cselekménnyel nem vádoltak, azonban arról már akkor értesült. De nem állapítható meg, hogy mikor, hogyan és kitől.

Miközben bebizonyítják, hogy a ránk maradt iratanyag manipulált, a bizonyítékok hamisak vagy legalábbis agályosak, mégis tényként kezelik, hogy november 18-án a Domonkosban valami rendkívüli esemény (amikor Gyöngyösi kerül képbe, akkor gyilkosság) történt.¹⁶ Pedig látják Gáli ezt közvetve igazoló vallomásának dátumbeli bizonytalanságát (hogy nem 18-án, hanem esetleg egy nappal korábban voltak a Domonkosban). És látják Polgár Erzsébet meséjének valószínűtlenségét, aki nem tudta, hány éves volt a vőlegénye, akivel karácsonyra volt kitűzve az esküvő, aki még mielőtt a haláláról megbizonyosodhatott volna, máshoz ment feleségül, és akit azért nem ért rá megölni Gyöngyösi, mert egy tyúkszemet kellett kikaparni a lábán, és amúgy is fürödni készült. (És talán nem is ez a legabszurdabb eleme a Tóth Ilona-ügynek.)

⁹ Tegyük hozzá, hogy a gyilkos Tóth Ilona-kép továbbélését segítették a legfőbb igazságügyi szervek, amelyek 2001-ig nem nyilvánították semmissé az 1957-es ítéletet.

¹⁰ EÖRSI: *i. m.* (2003), 203.

¹¹ Uo., 207–209.

¹² MOHÁCSI István: *Ne fölöttünk üzengessenek! A szerző türelmet kér az 5606 / Örült lélek vert hadaknak = Népszabadság*, 2007, 63. sz. (március 16.), 5.

¹³ EÖRSI: *i. m.* (2003), 207, 230.

¹⁴ KISS Réka – M. KISS Sándor: *A csalóány elszállt. Tóth Ilona tragikuma*. Bp., Kairosz, 2007, 490.

¹⁵ Uo., 484., 494.

¹⁶ Uo., 463., 479., 483., 490., 491.

Magam úgy látom, hogy 1956-ban november 4-ét nem éltek meg olyan határozott cezúrának az emberek, amilyenek a Kádár-rendszer mutatta, és veszélyesebbnek látjuk a november 4. utáni röplapozást, mint amilyen volt. A szovjet csapatok az „ellenforradalom”, vagyis a tőkés-földesúri rendszer visszaállítása ellen nyújtottak „baráti segítséget”, márpedig sem Angyal rölapjai, sem az *Élünk* nem akart ilyen restaurációt. Ezek nem voltak legálisak, de illegálisak sem – a kettő közötti határ még sokáig bizonytalan volt –, a Kádár hirdette forradalomtól annyiban tértek el, hogy követelték a szovjet csapatok kivonását és Nagy Imre visszaállítását a kormány élére. Szerintem Tóth Ilona nem volt ennek az időnek különös hőse, nem volt sem röpcédula-terjesztő hálózata, sem kapcsolata fegyveresekkel. Kifárasztotta az ápolás, a kórház vezetése és a röpcédulák gépelése, de sem neki, sem társainak nem volt olyan védeni valója, ami gyilkosságba kényszerítette volna. Szerintem nincs nyoma, hogy november 18-án este bármi történt volna a Domonkosban. Minden arra utaló bizonyíték hamis, azokból semmilyen történet nem szöhető.

Tóth Ilona
perének
tárgyalása,
MTI fotó,
Vigovszki
Ferenc

Kiss Réka és M. Kiss Sándor több esetben ennek a felismerésnek a közvetlen közelébe jutott, de valami visszatartotta őket a kimondásától. Ők ismerték fel annak valószínűségét, hogy az írók nem november 18-án, hanem 17-én voltak a Domonkosban. (Akkor viszont nem lehetek tanúi annak, ami ott másnap történt.) Ők fedezték fel, hogy december első felében a Városligetnek a Domonkos

utcához közeli sarkáról eltűnt egy holttest, ami után a rendőrség nem nyomozott. Nem tekintik lehetetlennek, hogy ez azonos azzal, amit Tóth Ilonának áldozataként kihantoltak, de nem is állítják. Egyértelmű bizonyíték valóban nincs, de több körülmény teszi nagyon valószínűvé. Ők találták meg a feljegyzést, miszerint az „ÁVH és halotti kép nehezen egyezik”¹⁷, amit nem lehet másként érteni, mint hogy a nyomozók szerint a Kollár államvédelmi kartonjáról megkapott fotó nem hasonlít a kihantolt holttestről készítettre. Ami nincs az iratok között. Ami fennmaradt, azon kivehetetlen az arc. Pedig, különösen, ha ismeretlenként exhumálták, azonosításra alkalmas képet is kellett róla készíteni. De mivel az (a „halotti kép”) nem hasonlított a Kollárról beszerzett fotóra, kivették az iratokból, és a vádlottaktól olyan jegyzőkönyveket vettek fel, amely szerint a felismerhetetlenségig összeverték. Erről azonban nem tájékoztatták a boncolást végző orvosokat, akik verésnek találtak nyomát, de felismerhetetlenséget okozó bántalmazásnak nem.

A bűntény elkövetését három tárgyi bizonyíték igazolta. Ezeket a kutatók Eörsi kivételével vagy kétes értékűnek, vagy hamisnak tartják. A holttest nem annak a gyilkosának az áldozata, amiről Tóth Ilonának meséltek, és nem Kollár Istváné. A fotó nem az állítólagos gyilkosság motivációjának a bizonyítéka. És több jel is hamis bizonyítéknak mutatja a filmhíradóból híressé vált vásári bicskát. Amit január 29-ig nem kerestek, akkor azonban azonnal megtaláltak egy több mint két hónapon át használt vécében. Amit a vádlottak csak vonakodva ismertek el a gyilkos eszköznek, és olyan leírás került tőlük jegyzőkönyvbe, ami ellentétes volt a felmutatott bizonyítékkal. Tóth Ilona úgy emlékezett, hogy fém volt a nyele, Gyöngyösi pedig úgy, hogy zöld volt a vizsgálat szerint nem fémnyelű, és kék színű zsebkész, amin nyomát sem találták vérnek. Eörsi László szerint azért, mert „megtörténhetett például az is, hogy Tóth Ilona a szűrés után letörölte”.¹⁸ De ennek nincs nyoma az iratokban, és egy silány vásári bicska rücskös pengéjéről nem lehet maradéktalanul letörölni a vért.

Ha a tárgyi bizonyítékok nem alkalmasak a vád bizonyítására, az ítélet csak a vallomásokon alapulhat. Halálos ítélettel fenyegetett vádlottak nyilván nem tesznek magukat hamisan terhelő vallomást – ha arra nincs okuk. Jobbágyi Gábor arra jutott, hogy Tóth Ilona súlyos bántalmazások hatására vallott hamisan. Ezt Kiss Réka és M. Kiss Sándor azzal egészíti ki, hogy gyógyszerekkel is manipulálhatták. Eörsi ezeket azzal igyekszik cáfolni, hogy a vádlottak a bíróság előtt nem hivatkoztak testi kényszerre. Magam meg vagyok győződve arról, hogy

¹⁷ Uo., 261. Kollár 1952 és 1955 között az államvédelmi alakulatnál volt sorkatona.

¹⁸ EÖRSI: i. m. (2003), 228.

a fizikai erőszak – különösen a korai eljárásokban – rutin-szerűen alkalmazott eszköze volt a kihallgatóknak, ráadásul a per két, halálra ítélt vádlottja is beszélt erről a tárgyaláson: Gönczi és a nem a Kollár-ügy miatt kivégzett Kovács Ferenc. Eörsi szerint csupán a megtorlás egyik utolsó perében van nyoma tudatmódosító szer alkalmazásának, de van ilyenre a Tóth Ilona-perrel egyidejű példa is.¹⁹

Azonban mindezeknél Kiss Rékával és M. Kiss Sándorral együtt fontosabbnak tartom, hogy Tóth Ilonát és a többi vádlottat az ÁVO olyan helyzetbe hozta, amelyben fel kellett ismerni: „az életben maradásra akkor van lehetősége, ha elvállalja a neki szánt szerepet”.²⁰ Már M. Kissék összegyűjtötték, hogy mire a Tóth Ilona elleni vád röpcédulázásból gyilkosságba fordult, mennyi, a későbbiekben zömmel eltüntetett irat állt kihallgatója rendelkezésére, amelyek alapján a bíróság akkor is megállapíthatta volna bűnösségét, ha kitart tagadása mellett, mert hogy kezdetben tagadott: egy volt és leendő ügynök, D. Szabó László jelentései. Kollár nőismerősenek, Polgár Erzsébetnek a feljelentései, a Domonkosban ápolt Török Éva jegyzőkönyve, amit érdemben megismételt, tehát megerősített egy ott lakó nő, végül Maráci Ferenc vallomása, aki a vádlottak szerint velük volt a szobában, amikor Kollártól elvették az igazolványait. Őt tanúvallomással szemben semmit sem ér a gyanúsított tagadása. Ráadásul hárman nem egy, hanem több gyilkosság elkövetésével vádolták. Tóth Ilonának tehát nem maradt más menedéke, mint az együttműködés. Részleges „beismerő” vallomást tesz egy nem halálbüntetéssel fenyegetett emberölésről, ami alapján kihallgatója megoldhatja az ügyet, ő pedig megmenekül a többszörös gyilkosság vádjától, és „önként” tett „beismerő” vallomásától remélheti, hogy azt a bíróság enyhítő körülményként figyelembe fogja venni. Vallomása azért volt részlegesen „beismerő”, mert a jegyzőkönyv csak azt tartalmazza, hogy kísérleteket tett Kollár megölésére, de nem ő, hanem távollétében Gönczi vagy Gyöngyösi ölte meg. Ő a végén egy halottnak tudott embert szúrni szíven. Sorsát az pecsételte meg, hogy a holttest boncolása azt állapította meg, hogy az áldozat még élt, amikor szíven szúrták. Ezt pedig addigra kétszer is „beismerte”. December 5-én a szovjetek őrizetbe vették Gönczit és Gyöngyösit. Tóth Ilona (és Molnár József) vallomása után és ismeretében nem volt más választásuk, mint „beismerni” a gyilkosságot, de igyekeztek azt másra, Tóth Ilonára hárítani. Ezzel az ügy alapja megvolt. Már csak össze kellett csiszolni a vallomásokat, ami kevésbé sikerült.

A három, állítólagos tettes mellett két vádlott-tanú²¹ tett fontos bizonyítéknak tekintett vallomást: Molnár és Gáli József. Molnár november 4. után csatlakozott egy nemzetőr egységhez, velük látott el rendfenntartó feladatokat. Semmit sem tudott a Domonkosban folyt röpcédulázásról, alig néhány napot töltött ott mandulagyulladás, valószínűleg nem is volt a kórházban november 18-án. Tóth Ilonával és több, más fiatallal együtt vették őrizetbe, de ügye súlytalannak indult, napok múlva elkészült a határozat szabadlábra helyezéséről. Aztán nemcsak maradnia kellett, hanem azzal is szembesült, hogy gyilkossággal vádolják. Ugyanúgy sokáig tagadott, mint Tóth Ilona. Aztán, feltehetően ugyanazért, amiért a medika, ő is hajlandó volt vallomást tenni a gyilkosságról, amiben nem vett részt, de a folyosón őrködve látta Kollárt bekísérni, majd segített az elföldelésében, vagyis bizonyította, hogy a gyilkosság megtörtént. Ahogy Tóth Ilona, ő is azokat mondta elkövetőnek, akik akkor még szabadon voltak: Gönczit és Gyöngyösit.

Gáli Józsefnek a halálra ítéltéknél sokkal nagyobb volt az 56-os szerepe. Október 6-án, Rajk László és társai temetésének napján bemutatott, *Szabadsághegy* című drámája a forradalom egyik előjele volt. Részt vett a forradalom legfontosabb lapjának, az *Igazságnak* a szerkesztésében, november 4. után pedig röplapok, majd az *Élünk* írásában. Angyal Istvánnal, Eörsi Istvánnal és Obersovszky Gyulával együtt a szellemi ellenállás egyik meghatározó alakja volt. A perben neki kellett tanúsítania, hogy Tóth Ilona még a Domonkosban elmondta neki, hogy megölték azt az embert, akit előző este vittek be a kórházba. Pedig az Auschwitzot túlélő író volt az, aki a legtovább megtagadott minden kollaborálást. A nyomozás utolsó napjáig ragaszkodott hozzá, hogy nem az állítólagos gyilkosság napján, hanem egy nappal korábban voltak a kisegítő kórházban, így ha ott esetleg történt is valami november 18-án, annak nem lehetett tanúja. Megtörését különösen körmönfontan érte el az ÁVO. Karácsony alkalmából beszélőt kapott ugyancsak letartóztatásban lévő menyasszonyával, Káldor Verával, akitől megtudta, hogy gyereket vár tőle. A lágert túlélő, de egész családját elvesztő, beteg ember előtt egy új élet kapuja tárult ki. Amikor néhány nap múlva szembesítették Tóth Ilonával, aki a szemébe mondta a hivatalos verziót a gyilkosságról és hogy azt már akkor megvallotta neki, Gáli nem látta értelmét a további tagadásnak, és megtette a vallomást, amit tennie kellett.²²

¹⁹ SZAKOLCZAI Attila: *Gyilkosság különös kegyetlenséggel. A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata*. Bp., Budapest Főváros Levéltára, 2016, 532.

²⁰ KISS–M. KISS: *i. m.* (2007), 491.

²¹ A kifejezést az értem, hogy mindketten vádlottak voltak a perben, de szerepük a Kollár-ügyben a vád bizonyítása volt.

²² SZAKOLCZAI: *i. m.* (2016), 381–383.

Molnárnak és Gálinak nemcsak 1956–1957-ben volt fontos szerepe a gyilkosság bizonyításában, hanem azóta is. A Molnárral 1992-ben készült interjút Eörsi László az egyik legfőbb bizonyítéknak tekinti arra, hogy az ítéletbe emelt történet lényegileg azonos azzal, ami történt, mivel Molnár visszaemlékezése szinte szóról szóra megerősíti azt.²³ Nem veszi figyelembe, hogy akkor sem mondhatott volna mást, ha a per koncepció, a gyilkossági vád hamis volt, és ő ezt tudta, mert vallomásai hozzájárultak vádlott-társai elítéléséhez és kivégzéséhez. Ha 1992-ben mást mond, ha elmondja, hogy azon a napon, amikor Kollárt állítólag megölték, ott sem volt a kisegítő kórházban, tehát nem látott és nem hallott semmi gyanúsat, senki holttestének az elrejtésében nem vett részt, akkor beismeri, hogy hamisan vallott. Az interjút készítő Gyenes Pálnak nem voltak információi ahhoz, hogy ilyen kitérőre tudja kényszeríteni. Nem voltak tények a birtokában, csak kétségek a fejében. Egyetlen 56-os veteránról sem tudok, aki 1990 után bevallotta volna, hogy megtörték és hamis terhelő vallomást tett önmagára és vádlott-társaira, miközben ezt számos esetben bizonyítja a peres iratok elemző vizsgálata. Molnár sem volt hajlandó erre. „Vannak olyan dolgok, amiket nem tudok elmondani. [...] Van olyan dolog [...] amit tudok, de nem fogok elmondani. [...] Azért, mert ez mind csak terhelő lenne. [...] De nincs értelme! Nincs értelme, mert mindenkit magam ellen haragítottam.”²⁴ Nyilván nem az ÁVO-ról és nem is a bíróságról tartott vissza terhelő információkat. Az interjú készítésének idején (néhány, magában ellenforradalmazó kivételével) mindenki dicsőséges történetként tekintett ötvenhatra, vagyis Molnár olyan információkat tartott vissza, amelyek nem olyannak mutatták 56-ot vagy egyes 56-osokat. Több olyan kiszólása volt, ami nem illett a történetbe, és nem illett abba a keretbe, ami a köztudatban és Gyenes fejében élt. Ezért nem tudta abba beilleszteni, így mint zavaros és zavaró elemeket figyelmen kívül hagyta, mint később Kiss Réka és M. Kiss Sándor az egész interjút.

Gáli József nem érte meg a rendszerváltozást, így nem tudhatjuk, vajon képes lett volna-e őszintén beszélni a perben rákényszerített szerepről. Az viszont tény, hogy nincs nyoma, hogy szabadulása után akár szűk baráti körben beszélt volna legalább a kétségeiről. Hallgatásával pedig indirekt módon igazolta az 1957-es történetet, amit

barátja, Eörsi István beemelt az 56-os irodalom egyik alapművének számító könyvébe.²⁵ Ezt viszi tovább fia, Eörsi László, aki aligha tehet mást, mint kitart amellett, hogy „a Kollár-ügy a tényeken alapult”²⁶, mert összes tanulmányát és könyvét abban a tudatban írta, hogy a megtorlás perei nem voltak sem konstruáltak, sem koncepcióiak, azok – az ellenforradalmi keretből kiszabadítva – alkalmas forrásai az 1956-ban történtek megismerésének. Túl azon, hogy forráskezelését szakmailag hibásnak, következőképpen eredményeit tévesnek látom, még többet ártott azzal, hogy a Tóth Ilona-kérdésnek politikai színezetet adott, az ellenvéleményt képviselőket a „polgári-nemzeti” erők „bértollnokainak” nevezve.²⁷ Ezzel az írásai védelmében folytatott vitáinak aktuálpolitikai vetületet adott, a tárgyon kívülre helyezve az állásfoglalás orijóját.

A történelmi témát választó írók többsége hozott anyagból dolgozik, bár akadnak kivételek, mint Gárdonyi Géza, Spiró György vagy a Tóth Ilona-ügyben Szilágyi Andor. Különösen veszélyes vitatott témában egyetlen szerzőre támaszkodni, hiszen ha az alapul választott rekonstrukciót elveti a szakma, vele hull a mű is. Mohácsi Istvánnak és testvérének, Jánosnak tudnia kellett, hogy a Tóth Ilona-ügyben nincs szakmai konszenzus, mégis vállalták, hogy a történetet Eörsi László kutatási eredményei alapján illesztik darabjukba.²⁸ Nehéz elhinni, hogy a társadalomnak az 56 iránt érdeklődőknél sokkal nagyobb részét élesen megosztó témával olyan megemlékezést akartak létrehozni, „amely végre nem osztja meg az országot”.²⁹ 56-nak két olyan, országosan ismert eseménye van, amely árnyékot vet a forradalom és szabadságharcra. Tóth Ilonáék állítólagos, brutális gyilkossága és a Köztársaság téri kegyetlenkedések. Az ország két vezető teátruma, a kaposvári Csiky Gergely Színház és Budapesten a Katona József Színház képes volt ezekről írt művet színpadra állítani az ötvenedik évfordulón.³⁰ Szerintem tiszteletlenség az ünnepeltet az ünnepen temtre hívni. Nem a szembenézést és nem is a szembesítést kifogásolom, hanem az időzítést.

A darab érzékletesen ábrázolja azt a hajsztolt helyzetet, amelyben a történet szereplői vannak, anélkül, hogy bárkit vagy bármit heroizálna. Sebesült, beteg, adminisztráció, röplapgépelés, nassolás és csacsi csacsogás: összhangban van a rendkívüli és a hétköznapi. Nem túlozzák

²³ EÖRSI: i. m. (2003), 242.

²⁴ GYENES Pál: *Életútinterjú MOLNÁR Józseffel*. Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, 1992, 91.

²⁵ EÖRSI István: *Emlékezés a régi szép időkre. (Börtönkönyv)*. Bp., Noran, 2006

²⁶ EÖRSI: i. m. (2003), 243.

²⁷ Uo., 244.

²⁸ MOHÁCSI István – MOHÁCSI János: *56 06 / örült lélek vert hadak = Uók: Múltépítés*. Bp., JAK, Prae.hu, 2017, 143–275. Ezt a kifejezést használták a szerzők a cím alatti sorban.

²⁹ MOHÁCSI (2007).

³⁰ A Katona József Színházban PAPP András és TÉREY János tragédiáját, a *Kazamatákat* mutatták be.

Tóth Ilona
perének
tárgyalása,
MTI fotó,
Vigovszki
Ferenc

el a röplapkészítést, röplap alig készül, és csak a karhatalmisták elől dugják el, de beleolvashat vagy a gépelésbe besegíthet mindenki más, még a velük szemben ellenséges gondnok is. A Sárosi Flóráként megjelenő Tóth Ilona személyisége éppen olyan, amilyennek az ártatlanságában hívók tartják. Odaadó, áldozatkész, empátikus, feszült helyzetet humorral oldani képes. Legfőképpen pedig bátor és elvhű. Mivel kórházban fegyvernek nincs helye, minden fegyverest kikerget vagy legalább próbál kikergetni, legyen az felkelő vagy intézkedni érkezett ÁVO-s.

Az 1957-es és az Eörsi-féle történetnél pedig sokkal motiváltabb a gyilkosság, és realisabb a bemutatása. Azokban nincs válasz Kollár gyanúba kerülésére, a darabban viszont előbb találják meg a felkelőkhöz csapódott fiatal ÁVO-st egyenruhában ábrázoló képet. Akit hazugságon is rajtakaptak, miután a röntgen kimutatta, hogy semmi baja a lábának, amire hivatkozva próbált a kórházban ma-

radni. Növeli a gyanút vele szemben, hogy az ÁVO akkor szerez tudomást a röpcédulázást vezető Angyal (a darabban Gábrriel) István ottlétéről és búvóhelyéről, amikor (a darabban Jeney Zoltánnak) nevezett Kollár ott volt. Megölését pedig nem szó nélkül döntik el, hanem vitázni róla, és Sárosi Flóra nem két, erős férfi, hanem hozzá hasonló korúnak tűnő lányok helyett öl.

A jelenetet a darab egészéből nem kiszakítva olvasva – az írott szöveg alapján – kevésbé indokolt az indulatos reakció, amit keltett. Ez az egyetlen rész, amelyben emberi lények emberi nyelven beszélnek és cselekszenek. A többi merő kakofónia, benne egy régi vicc és Karinthy *Tanár úr kérem*jének adaptációjával, hogy röhögjön az osztály azon a temérdek abszurdon, amin az ország átment a közelmúltban.

Szilágyi Andor filmmé sajnos nem vált forgatókönyve nemcsak a Kollár-, hanem a Tóth Ilona-ügyet is hitelesen és érzékenyen mutatja be.³¹ Hitelességét a szerző széles

³¹ SZILÁGYI Andor: *tothilonka.hu. Árnyak feketében*. Bp., KinoGraf, 2012

körű, alapos kutatása biztosítja, és noha története néhány fontos részletével nem értek egyet, azok valószerűek. Könyvében Kollár az ÁVO-nak dolgozik, és egy, a Domonkos utcai kórházba beépült ügynökkel próbál olyan helyzetet teremteni, amiből Tóth Ilonának (vagy a velük tárgyaló írók) ellen gyilkossági ügyet lehet kreálni. A férfit azonban egy fegyveres csoport elfogja, és beviszik Gyöngyösihez. De még mielőtt kihallgathatnák és eldönthetnék, hogy mit csináljanak vele, a kórházba beépített ügynök (aki magát a fegyveres ellenállás egyik vezetőjének mutatja) megszökteti. Ezzel adva van a megrendezhető per alapja, az áldozat személye, akit bevitték a kórházba, de onnan csak egy, a titoktartásban és a lelepleződés elkerülésében különösen érdekelt ügynök látta kijönni. Aminek M. Kiss Sándorék a közelébe jutottak, de nem mondták ki, azt megtette Szilágyi, akinek a történetében a gyilkosság bizonyításához szükséges holttestet a Városligetből vitték a Domonkos utcába. Azt temették el Kollár helyett, ő pedig új nevet és identitást kapott. Szilágyi történetében nem fizették túl, 2006-ban nyugdíjasként teremőr a Mosonyi utcai rendőrmúzeumban. Mert Szilágyi Andor szövegének ugyanúgy van 2006-os vetülete, mint a Mohácsi testvérekének. Az ő abszurd kakofóniájuk helyett Szilágyi számára 2006-ot a nem alaptalanul tovább élő félelem jellemzi, amelyben ott kísért a feltáratlan múlt.

A munka legnagyobb érdemének nem is a Kollár-, hanem a Tóth Ilona-ügy ábrázolását tartom. Többen megcáfolták Eörsi állítását arról, hogy a jelentéktelen medika ellen nem volt érdemes koncepciót pert kreálni. Jelentőségét a körülötte máig folyó vita is szemléletesen mutatja. Szilágyi ehhez azt teszi hozzá, amit én is nagyon fontosnak tartok, hogy nemcsak a politikai hatalomtól eredtek az ügyek. Az államvédelem szerepe 1956 előtt sem szorítkozott a végrehajtásra. A forradalom idején azokat a megfélemedett ÁVO-sokat fűtötte a bosszú- és a bizonyítási vágy, akik visszakapták korlátatlan hatalmukat az emberek fölött, és éltek is ezzel a hatalommal. A Kollár-ügynek annyi szerzője volt, ahány résztvevője a Tóth Ilona-ügynek. De a főszerkesztő Szentgáli István rendőrnagy volt. Aki – ahogy Szilágyi egyszerre érzékenyen és kegyetlenül ábrázolja – veréssel, az alvás megvonásával, fenyegetéssel és megalázással megtörte foglyai ellenállását, akik az elébük tárt ilyen-olyan dokumentumokkal szembesülve kénytelenek voltak belátni, hogy igazat mond a mellékletett zárkaügynök: „Az igazság itt most senkit se érdekel”.³² Ráadásul azt, hogy mi az igazság, vagyis hogy mi történt, egyik vádlott

sem tudhatta. Az ő szerepét kivéve minden más igaz lehetett.

Galambos Attila egyfelvonásos kamaradramája a megtorlás két, legismertebb áldozatán, Tóth Ilonán és Mansfeld Péteren keresztül nem is annyira konkrét cselekményük drámaiságára, inkább valami azon túlira koncentrál.³³ Az önmegvalósításra, az életre, a szabadságra. Abszurd szituáció, hiszen mindkettőjüket fiatalon meggyilkolták, vagyis lehetőségük sem volt kiteljesíteni önmagukat, a cselekmény idején már mindketten halottak, előtte pedig rabok voltak. Az abszurd szituációban azonban racionális és tényszerű vita folyik arról, ami történt, amit tettek vagy amivel vádolták őket. A tényszerűséget Galambos már a címdalra jelzi, hangsúlyozása érdekében hosszú részletet emel be Mansfeld Péter ítéletéből, néven nevezi pertársait és Tóth Ilona kihallgatóját. A múltidéző elbeszélések éles ellenpontja, amikor Tóth Ilona saját története fölül emelkedve mintegy 56 szimbólumává válik, aki a forradalomban ott volt mindenhol.³⁴

A rövid darabban több Tóth Ilona, és neki több története van. Eleinte tagadja, hogy gyilkolt, majd elmondja, hogy szíven szúrta a férfit, akit addigra Gönczi és Gyöngyösi megölt. Nincs egyértelmű válasz, mivel a hivatkozott boncolási jegyzőkönyv szerint a szúrás még élő embert ért. Ellenkező irányban változik viszonya az általa szimbolizált cselekményhez, a forradalomhoz. A kezdeti kiábrándultság, a minden értelmetlen volt érzés helyébe egy idő után az élet, az élet apró örömeinek, legfőképpen pedig a szeretetnek az áhítása lép, amit a legvégén az élet, a jó értelemben vett önmegvalósítás, a szabadság dicsőítése tetőz be. Tóth Ilona Galambos Attila drámájában is elkövette – kényszerből, pánikba esve, gyilkos szándék nélkül – azt a cselekményt, aminek kaposvári ábrázolása botrányt keltett. Hogy ebből nem lett skandalum, annak nem a kaposvári és a dunaújvárosi színház közötti különbség az oka, hanem az, hogy míg a Mohácsi testvérek művében a Tóth Ilona-ügynek az 56 körüli abszurd circusz ad keretet, addig Galambos darabjának a szabadság fogalma. Azt élteti első értelmes megszólalásával Mansfeld Péter, és ez Tóth Ilona hosszú, a darabot záró monológjának utolsó szava.

A dolog lényegét tekintve a Tóth Ilona-kérdésben két tábor van. Hogy melyik mekkora, az felmérhetetlen. Az Eörsi által képviselt, leegyszerűsített gyilkossági történet könnyen leírható, és mert illeszkedik abba a keretbe, ami a november 4. utáni ellenállásról él a téma iránt érdeklődőkben, és amit a pert koncepciónak tartó történészek

³² SZILÁGYI: i. m. (2012), 272.

³³ GALAMBOS Attila: *Igazságtalanság. Dráma egy részben*. Bemutató: Bartók Kamaraszínház, 2016. október 23. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

³⁴ Uo., 10.

többsége is megerősít, könnyen befogadható. Van. És ezt a történetet senki sem tudta egy másikkal felülrni. Nincs másik. Gyenes és Jobbágyi szerint is történt valami november 18-án a Domonkosban, ami az iratokból nem rekonstruálható. Az ő, kérdőjelekből álló történetük nem tudja leváltani az eredetit. És nem tudja M. Kisséke sem, akik egyfelől minden dokumentumról bebizonyítják, hogy hamisak, majd mégis valószínűsítik, hogy valami történt. És nem tudom felülrni én sem. Az iratokból csupán az állapítható meg, hogy a gyilkosságról szóló történetek hamisak. Nem volt gyilkosság, de annak semmi nyoma nincs, hogy ahelyett mi történt. Csupán találgatni lehet néhány, a koncepcióhoz nem illő foszlányból, ami nem november 18-áról maradt fenn az iratokban. A fiúk pingpongoztak, udvaroltak a nővéreknek. Beszélgettek, és Tóth Ilona leszamarazta azt, aki antiszemita kijelentést

tett. Vagy ha nem volt semmi dolga, készült a következő vizsgájára, amihez egyetemi jegyzeteket vitt be neki az anyja. Biztos, hogy tanult belőlük, mert a keze ügyében voltak. November 19-én este, amikor megérkeztek a razziázó rendőrök, oda dugott el néhány röplapot. Ezekből a darabkákból nem lehet összerakni egy történetet, amely alkalmas lenne kiváltani a gyilkossági sztorit.

Az 1957-es történetet igazolja a vádlottak vallomása (ha azoknak nem nézünk a mélyére). De ha a per koncepció, ha a tárgyi és szóbeli bizonyítékok hamisak, akkor egyetlen arkhimédészi pont sincs. „Semmi nem az, aminek látszik.”³⁵ Nincs a kérdést egyértelműen eldöntő dokumentum,³⁶ csak egy hosszú és nehéz puzzle vagy inkább sudoku megfejtése árán lehet megbizonyosodni arról, hogy az iratok kínálta történet valótlán, koholmány. Hogy nemcsak Tóth Ilona, hanem társai is ártatlanok a gyilkosságban.

Minden kutató, aki koncepciónak tartja a pert, egyetért abban, hogy a hamis vallomásokra kényszerített vádlott-társak nem hibáztathatók. Mert nem gonoszságból tették, hanem mert olyan helyzetbe kényszerültek, amelyekben értelmetlennek látszott, és valószínűleg az is volt az együttműködés megtagadása. Mert nem ők indították el a tragédiát, hanem a régi-új hatalom, amely némi vonakodás után ráengedte az országra a terrorgépezetet, amely ellen október 23-án kitört a felkelés. A politikai rendőrség néven újjászervezett ÁVO, amely néhány évre visszahozta az 1953 előtti idöket. És azok, akiket első körben használtak fel a vádlottak vallomásra kényszerítésére, aztán kivontak az ügyből, így a feledés homálya takarja őket. Az *Élünk* írásában és szerkesztésében részt vevő, Dávid fedőnevű ügynök. Az 56-os társairól 1957-ben jelentéseket író, őket provokáló és meglepő módon még az 50-es évek végén jugoszláviai társas útra engedett, majd onnan Olaszországba meglepő Török Éva. A nyomtalanul eltűnt Marácz Ferenc és mások, akiknek nem jutott hely ebben a rövid írásban. Ez is 56. Ők is 56-osok voltak, éppen ezért tudták kollaborációra kényszeríteni őket. Ha nem mitizálni akarjuk, hanem őszintén merünk szembenézni 56-tal, akkor tudomásul kell venni XX. századi történelmünk legfényesebb eseményének sötét foltjait. Vállalni azt, amitől Molnár József visszariadt, hogy van olyan dolog, ami terhelő. Terhelő a gyilkosságban ártatlan Tóth Ilonára, akit megtört egy kegyetlen gépezet, és még szabadon lévő társai ellen vallott. Talán ez, a szembenézés elmaradása az egyik ok, amiért nem tud nyugvópontra jutni sem Tóth Ilona, sem 1956 megítélése, és marad a káosz, amit a Mohácsi testvérek darabjának első felvonása jelenít meg.

Tóth Ilona egy amatőr felvételen 1956 májusában, a fotót Szilágyi Andor szívességéből közöljük

³⁵ Uo., 29.

³⁶ KISS–M. KISS: *i. m.* (2007), 463.